IOAN HOLBAN

„Proza criticilor"

Cu două studii dense, meticuloase, despre proza lui E. Lovinescu şi G. Ibrăileanu, reunite sub titlul ***Proza criticilor,*** debutează editorial Ioan Holban, a cărui activitate o putusem urmări, în anii din urmă, îndeosebi în revistele ieşene, unde a publicat recenzii. La acestea, ar trebui să adaug o carte de mici dimensiuni consacrată lui Creangă, pe care am citit-o în manuscris, şi care îşi aşteaptă încă editorul. Tînărul autor se numără printre protagoniştii unei noi critici, ajunsă astăzi ora aplicaţiilor, după un deceniu şi jumătate de încercări preponderent teoretice. La început a fost structuralismul francez, cu alte cuvinte metodă; autohtonizarea, dacă o pot numi aşa, s-a realizat printr-o operă insistentă de „popularizare" a principiilor, multă vreme ilustrate timid în analize. Există semne că acest studiu a fost depăşit. Vedem mai bine acum cum arată „la lucru" noile metode. ***Proza criticilor*** reprezintă un exemplu nimerit, cu atît mai mult cu cît loan Holban este un om informat şi conştiincios, care ştie despre ce vorbeşte, preferind, chiar, să fie pedant decît superficial.

Metoda lui este, după proprie declaraţie, un amestec de critică psihanalitică, structurală şi tematică, aplicată la texte ce pot fi considerate clasice, deşi, într-o privinţă, neomogene; în vreme ce ***Adela*** lui G. Ibrăileanu a stat tot timpul în atenţia criticii, de ieri sau de azi, ca o operă de seamă, romanele lui E. Lovinescu au fost aproape trecute cu vederea. loan Holban le acordă şi celor din urmă un interes excepţional. *„Dincolo de aspectul cantitativ* - notează el din capul locului în ***Argument*** • *proza lovinesciană prezintă cîteva particularităţi care fac necesară recuperarea sa pentru istoria romanului românesc. E. Lovinescu a fost printre primii cunoscători avizaţi şi susţinători ai metodei psihanalitice de interpretare la noi, epica sa - cu un «model» psihanalitic evident — descoperind posibilităţi/e artistice pe care le deschidea psihanaliza - un teren fertil pentru proza noastră, afiată în căutarea drumului spre fiinţa interioară a omului care fusese pînă atunci, în primele decenii de literatură ale acestui secol, aproape exclusiv «fiinţă 'socială». întorcîndu-se spre «şinele» omului, spre psihologia şi sensibilitatea sa investigate în spaţiul «necunoscutului freudian», proza lovinesciană o anunţă pe aceea a Hortensiei Papadat-Bengescu, a lui Liviu Rebreanu, Camil Petrescu, Anton Holban şi. . G. Ibrăileanu; fără a se fi ridicat la valoarea estetică a operei acestora, romanele lui*

E. Lovinescu, propunînd un model narativ original, se circumscriu tendinţei de «urbanizare» a prozei noastre interbelice". Am citat înadins întreg pasajul, care conţine cîteva repere importante pentru înţelegerea studiului lui loan Holban. întîi, el conţine singurele referiri deschise la situaţia istorică a romanelor lui E. Lovinescu, analizate apoi aproape exclusiv în ele însele. Noua critică nu e decît incidental istorică, în al doilea rînd, deşi autorul îşi exprimă la sfîrşit rezerva cu privire la valoarea prozei lovinesciene, pe parcursul studiului, el pare să pună în paranteză acest aspect, acordînd nuvelelor şi romanelor o importanţă ce le întrece cu mult meritul real (sau, cel puţin, acela acceptat deocamdată). Noua critică, dezinteresată principial de stabilirea valorii, iubeşte, tocmai din acest motiv, operele clasicizate. Cazul *Adelei* răspunzînd exact exigenţelor, proza lovinesciană pretindea criticului efortul suplimentar de a ne convinge că *Aripa morţii* şi restul stau cu adevărat pe picioarele lor. Dar un astfel de efort nu intră în cadrele studiului tematist şi psihanalitic întreprins de loan Holban. Ne învîrtim într-un cerc vicios: pe de o parte, valoarea trebuie dovedită, pe de alta, „seriozitatea" abordării operelor în toate detaliile pare s-o facă de la sine înţeleasă, încît eficienţa studiului e periclitată; ca să nu pară narcisiacă, metoda trebuia verificată pe teste indiscutabile. Recuperarea eseistică a romanelor lui E. Lovinescu, dacă e posibilă, cade în-sarcina unei critici istorice, unde jocul raporturilor externe să fie mai clar. Faptul că ele nu s-au impus nici contemporanilor, nici urmaşilor, nu e întîmplător, şi nu poate fi explicat, cum sugerează loan Holban, prin inimiciţiile trezite de critic. Există, în fine, şi un al treilea reper în pasajul citat din *Argument,* şi anume faptul că E. Lovinescu ar fi utilizat conştient în proza lui un model de inspiraţie psihanalitic. Posibil. Dar această observaţie determină o întreagă orientare a studiului lui loan Holban (şi al celui despre *Adela)* în care intervenţiile *conştiente* ale criticului, aşadar intenţiile şi proiectele lui exprimate în articole sau în scrisori, joacă un rol considerabil. Prima parte din amîndouă studiile e consacrată tocmai acestor imixtiuni ale criticului în opera creatorului. Este oarecum paradoxală insistenţa autorului asupra lor, căci noua critică pune de obicei în paranteză, o dată cu istoria şi valoarea, şi intenţionalitatea. Putem accepta, firește, că loan Holban a vrut să nuanţeze procedarea, fiind la mijloc proza unor critici: mă miră doar absenţa, din modelul construit, a laturii inconştiente şi involuntare, care ar fi trebuit dezvoltată în paralele cu cealaltă şi care ne-ar fi convins mai lesne, la E. Lovinescu îndeosebi, că spiritul critic era dublat şi de un spirit creator. *„Şi mă gindesc ce lesne aş putea face literatură de imaginaţie,*

nuvele sau chiar romane", scria E. Lovinescu în 1910, nu fără o tinerească ingenuitate. Trei decenii mai tîrziu va compara arta criticului cu arta coşarului şi va mărturisi că a pornit la drum, în critică, *„ cu sentimentul greutăţii şi nu cu cel al facilităţii".* Lui loan Holban i se pare suficientă întîia declaraţie, pe care o socoteşte doveditoare pentru împletirea aptitudinilor la E. Lovinescu. în ce mă priveşte, a doua mi se pare incomparabil mai înţeleaptă: cealaltă, doar expresia fugară a unei veleităţi.

Dincolo de orice observaţie sau obiecţie, studiile din *Proza criticilor* sînt temeinice şi pline de subtilitate. Ele denotă ceea ce s-ar putea numi o mare aderenţă la text. E, probabil, însuşirea cea mai remarcabilă a noii critici . Simplificînd, aş spune că vechea critică, aceea tradiţională, îşi căuta obiectul investigaţiilor nu în materialitatea textului, ci dincolo de ea, într-un fel de idealitate conţinutistă. Textul era pentru impresionişti, istorisii etc., un ciur, prin găurile căruia treceau, într-o direcţie sau alta, fie atomii impresiilor în căutarea unor puncte de sprijin, fie ideile, „spiritul" operei în drum spre cititor. Corporalitatea textului, densitatea lui fizică au fost, mai întîi, descoperirea stilisticienilor. Noua critică profită de revelaţia stilului sau a variatelor limbaje întreţesute, dar adoptă o perspectivă întrucîtva diferită; stilul, limbajul, textul devin *locul de apariţie* al semnificaţiilor. Formalismului stilistic i se răspunde nu cu un nou conţinutism, ci tocmai cu încercarea de a lichida orice dualitate; textul nu este fond sau formă, spirit sau materie, ci un mod de apariţie a unuia în altul, o epifanie sui generis.

Este absolut izbitoare la loan Holban atenţia acordată corporalităţii textului. Spaţiul „feminizat" sau „spaţiul femeie" din *Crinul (dar* şi dJn alte proze lovinesciene şi chiar din *Adela* lui Ibrăileanu) e legat de mecanismul „provocării erotice", în *Aripa morţii,* spaţiului i se disting trei funcţii (de avertizare, agresiune şi identificare), iar'subiectul e desfăcut în secvenţe-tip (ispita, povestirea vieţii, trecutul viitor şi forţa ispitei prezente), din care una este de regulă o „scenă pivot", care oferă modelul în mic pentru întreaga proză. La acestea se adaugă speciile de discurs (prezentare, cadru, comentariu) sau vocile (în *Bizu* sînt trei: autor, narator, erou), care alcătuiesc o tonalitate etajată. Şi aşa mai departe.

Nimeni n-a studiat în acest fel (şi nici atît de minuţios) proza lui E. Lovinescu. Există nenumărate fineţuri de detaliu, care n-au cum să fie semnalate într-o recenzie. Cîteva semne de întrebare pot fi, de asemenea, puse pe ici, pe colo. Referitor la ciclul *Bizu,* de exemplu, loan Holban vorbeşte de o oscilaţie între un pact al adevărului şi unul

al verosimilităţii^ iar referitor la ***Memorii*** de un „arbitraj" al criticului în *„jocul memorialistului cu romancierul"* Mi se par nişte concesii făcute vechii critici. Romanele din ciclul biografic, dacă vrem să le impunem, iar intervenţiile criticului (acele intenţii, planuri, idei conştiente) trebuie, la rîndul lor, sacrificate ca secundare. A continua să vedem pe E. Lovinescu prins între Scylla criticii şi Charybda prozei peste care ***Memoriile*** ar arunca o punte (capitolele studiului se intitulează chiar aşa, ***Scylla, Charybda*** şi ***Puntea),*** însemnă a nu rupe de fapt de tot cu interpretarea tradiţională, deşi metoda s-a schimbat, loan Holban rămîne indecis în atitudinea generală faţă de E. Lovinescu (pe de o parte, privilegiind motivaţiile conştiente din creaţie şi dînd criticului un loc esenţial în proze, pe de alta, întrebuinţînd o metodă modernă, capabilă să stoarcă textul de înţelesuri inaccesibile pe calea veche). ***Memoriile*** pot să fie o punte între critic şi prozator, dar ele se referă la altă latură a criticii decît romanele (dacă le admitem viabilitatea) şi în alt fel.

în linii mari asemănător, studiul despre ***Adela*** e mai simplu şi mai concis. După ce analizează (şi aici!) „intervenţiile" criticului din articole şi scrisori, şi apoi consideraţiile „clare" 'din ***Amintiri,*** loan Holban se simte pregătit să sugereze felul în care toate acestea „modelează" personajele viitorului roman. Ar fi o „legătură genetică" între unele şi altele, iar între G. Ibrăileanu şi Emil Codrescu un soi de identitate afectivă. Pe o cale întortocheată, se revine la un alt lucru scump criticii tradiţionale! Teza principală este că *„romanul lui Lovinescu şi proza lui . Ibrăileanu pot fi considerate nişte «seismografe» ale acestei «revoluţiuni în moravuri» care s-a petrecut la noi în primele decenii ale secolului".* Al doilea capitol se ocupă direct de ***Adela:*** în pagini exacte şi instructive, criticul trece romanul prin pieptenele cu mulţi dinţi ai tematismului (psihanaliza rămîne doar promisă, afară de cazul în care o confundăm cu o critică foarte generală a motivaţiilor psihologice). Remarcabile sînt observaţiile despre ***Duelul erotic*** şi despre ***Spaţiul iubirii, spaţiul amorului*** - cu disocieri între „iubire" şi „amor", romantism şi realism, idealitate şi senzualitate, foarte potrivite cu eroul însuşi al romanului şi cu modul lui de a tăia firul în patru.

Cartea lui loan Holban promite un critic bine pregătit, şi demn de încredere, cu unele înclinaţii didacticiste, nu scutit nici de mfci pedanterii, gata să ia în serios totul, fără destul umor (ceea ce înseamnă şi spirit de relativitate, mai ales cînd scrie despre cărţi actuale). Noua .critică practicată de generaţia tînără începe să-şi dea roadele. Interesul ei a trecut de acela al legitimării unor noi metode. lat-o, vorbindu-ne

despre literatura clasică altfel decît se făcea în trecut. O dată cu perspectiva de abordare se schimbă de fapt înţelegerea literaturii. Mi se pare că Ioan Holban se află, prin cartea lui, exact la această răspîntie: cînd noua perspectivă e pe cale să creeze o nouă înţelegere.

(România literară, nr, 27, 1983)